

III.

AZ OSZK GYŰJTEMÉNYEINEK ANYAGÁBÓL

Problémák és megoldások a kódexkutatásban

MEZEY LÁSZLÓ

I.

Írás és szöveg: e két pillérré épül fel egy kódex meghatározása. Írásmód és tartalom kölcsönös viszonyának vizsgálata juttathat egy kódex korát, származását illetőleg valamennyire megnyugtató eredményhez. A paleográfia, amely az írást veszi szemügyre, a história kutatás, amely a szöveg, a tartalom keletkezésének és változásainak körülményeit vizsgálja, egyaránt nélkülözhetetlenek abban a munkában, amit egy kódex helyének megjelölése időben és térben, a datálás és lokalizálás jelent. A kódexkutatás e két eszközének gyakorlati alkalmazására mutatunk be példát egy általánosnak mondható (Clmac. 340.) és egy különlegesebb esetben (Clmac. 33.).

A Széchényi Könyvtár 340. sz. középkori latin kódexét *Bartoniék* Emma katalógusában mint Auxerre-i breviáriuomt találjuk, míg Radó Polikarp „*Réper-toire hymnologique*”-jában a lorschi premontrei monostor zsolozsmáskönyveként szerepel.¹ Ami a datálást illeti, *Bartoniék* a kódex iratásának idejét a XIV—XV. század fordulójára teszi, *Radó* ellenben, óvatosabban és helyesebben, a XIV. századba helyezi.

Amikor egy szövegösszevetés igénytelen célzatával először vettem kézbe a kódexet, elsősorban a datálásra vonatkozó ismertetett véleményeket találtam a könyv paleográfiai jellegétől jelentősen eltérőnek. Egészen nyilvánvalónak látszott, hogy a XIV. századnál előbb kellett íródnia. A felső ívében még a, a nem túlságosan sok rövidítés, a betűk lazább egymásutánja, a paleográfiai „coup d’oeil”-t a XIII. század javára befolyásolták. Mindenesetre be kellett vallani, hogy a scriptor által használt gót minuszcula formája a gótikus írás szögletesebb formáihoz szokott középeurópai szem számára némi problémát jelent. A littera sokkal kerekesebb, mint az annak *parizsi*, *oxfordi* vagy akár *bolognai* változatában is előttünk ismeretes.² A betűforma *mintha* hasonló lenne ahhoz a lekerekített, „semihumanistica”-nak nevezett gót minuszcolához, ami a XV. században annyira kedvelt lett. Gondolom *Bartoniék* datálásának ez volt az alapja. De a hasonlóság csak hasonlóság marad, míg az írás egyéb kritériumai a XIII. század jellegzetességeivel azonosságot mutatnak. Ezekután már bizonyosnak mondható, hogy a kódexet a XIII. században írták, a gótikus minuszcula olyan formájában, mely sem a *parisiensis*, sem az *oxoniensis*, sem a *bononiensis* jelzővel nem illelhető. Mindent összevéve azonban elég hasonlatosságot mutat azzal a gótikus írással, amit a „*Palaeographica Iberica*” kötetéből ismerünk meg.³ Tegyük hozzá sietve még azt is, hogy mivel „karoling” jelleg már nem észlelhető és a gótikus „ductus” határozott — a maga módján —, a század második felében kellett készülni a kódexnek. De hol?

Ha Európát az Alpok—Rhône—Loire vonallal két részre osztjuk, két írásvidéket kapunk — a gótikus írás formában — melynek első pillanatra megállapítható jellegzetességeit nagyon általánosítóan, de mégis a valóságnak megfelelően így állapíthatjuk meg, észak: szögletesebb, dél: kerekesebb. A különbségek okát most nem célunk megismerni, de az egészen nyilvánvaló, hogy az írásforma különbségének hátterében egy ugyanolyan módon differenciált esztétikai magatartás áll, mely a gótikus eszméket és művészeti eszményt másképpen fogja fel és valósítja meg Chartres-ban, Yorkban, vagy Nürnbergben, mint Firenzében, Toulouseban, vagy Salamancában. Délfranciaország, Itália és az Ibér félsziget között választhatunk, midőn a kódex születési helyét pontosabban akarjuk meghatározni. A kérdés eldöntése lényegében már a helymeghatározás, a lokalizálás munkája.

Kezdjük újra a külső kritériumokon. Az írás egyelőre már elmondta a magáét, más tanúvallomás után kell néznünk. Vegyük a kódex anyagát. A kódexkutató ugyan főként a szemével dolgozik, de néha alacsonyabbrangú érzékszervét is kénytelen igénybe venni, a tapintást. Kódexünk pergamenje sárgás és elég durva tapintású. Két ok, amiért Itáliát a további kombinációból ki kell zárni. Olaszországban ugyanis gondosan fehérített és kidolgozott hárttyákat használtak, míg a többi latin ország chartariusai nem olyan gondosan, meg azután másféle eljárással készítették elő a kódexek anyagát. E másféle eljárás mód eredménye a sárgás szín és az érdesebb tapintás. A pergamen elkészítésének első fázisa ugyanis az volt, hogy a bőrt néhány napig mézben tartották. Minél tovább volt a bőr mézben, annál fehérebb lett és annál vékonyabb és finomabb tapintású, de természetesen kevésbé tartós is. Mert bizony a majdnem papírvékonyágú és fehérségű olasz kódexek a századok viszontagságait nem igen bírták. A főként nedvesség által kikezdett itáliai kódexek további romlásának megállítása és legalább olyan mérvű restaurálása, mely a szöveget megmenti, nagy könyvtáraink komoly gondja. De térjünk vissza kódexünkhöz. Mivel az már a *Bartonék* által közölt adatokból is kétségtelen, hogy a breviárium francia sajtóságokat mutat, a délfrancia tartományok közül azt kell választanunk, ahol az írás ibér jellege leginkább magyarázható és ez a régi Gallia Narbonnensis, a Piréneusok északi oldala. De melyik város, székesegyház, monostor a kódex születési helye? Olyan kérdés ez, melyre már csak a belső kritériumok, a kódex szövegének vizsgálata adhat választ.

Radó Polikárp idézett munkájában, mint láttuk, a kódexet a lorschei premontrai monostor breviáriumának mondja. A premontrai liturgia jellegzetességeit nem találjuk meg kódexünkben, amint erről a nagyhét három utolsó napjának responsorium-rendje, az adventi O-antifonák egymásutánja, a premontrai Sanctorale egyes jellegzetességeinek, pl. *szent Gereon és társai* ünnepe hiánya, azonnal meggyőzhet. Ami pedig a tudós liturgiátörténészt Lorsch felé irányította, az a kérdés eldöntése szempontjából igen értékes nyom, *szent Nazarius és Celsus* különleges kultusza.⁴ P. Lefèvre, *La liturgie de Prémontré*, Averbode. 1957. Ha *Leroquais* abbé hatalmas munkája segítségével utána nézünk, hogy Franciaországban hol vert a két milánói szent tisztelete gyökeret, azt találjuk, hogy Autun, Chalon-sur-Saône, Béziers és Carcassonne jönnek tekintetbe⁵⁵ A két első város a kódex paleográfiai úton megállapított délfrancia jellege miatt a további kutatásból kiesik. Béziers és Carcassonne, a két occitán püspöki székhely közt ingadozó kétségünket pedig úgy oszlathatjuk el, ha a két egyház-

megyei uzus különbségeit a liturgikus naptár speciálításain keresztül számbavesszük és megnézzük, hogyan viszonylik hozzájuk a kódex. Ez a következő összehasonlításból tűnik ki:

Carcassonne	Clmae. 340.	Béziers
I. 7. Iuliani et Basilissae	f. 233.	_____
I. 15. In natali s. Sulpicii confessoris	f. 234.	_____
V. 14. In natali ss. Victoris et Coronae	f. 266.	_____
V. 29. In natali s. Guillelmi	f. 266.	_____
VI. 3. In natali s. Ylarii episcopi Carcassonnensis	f. 268.	_____

Nem találjuk meg kódexünkben a béziersi patrónus *Szent Afrodisius* vértanú püspök ünnepét (IV. 28.). De hiába keressük a béziersi szokásban ünnepelt más szentek *Marius* (I. 27.), *Valerius* (I. 29.), *Matianus* (VI. I.), *Leoncius* VII. I.) ünnepét is.

Az összehasonlításból kétségtelen, hogy kódexünk a Carcassonne-i egyház szokása szerint készült breviárium. De az is bizonyos, hogy nem magában a székesegyházban használták, minthogy *Saint Hilaire* carcassonnei püspök ünnepének nincs külön officiuma, de oktavája sem. Ez székesegyháza klérusánál érthetetlen kegyelethiány lenne. Más nyomot kell keresni. *Szent Ágoston* ünnepét oktava teszi gazdagabbá (f. 333. „in octavis”), a Mindenszentek litániájában ott van az invocatio: „S. augustine pater” (f. 219.) és a rogatio: „ut episcopus et abbates nostros . . .” Mindezekből kitűnik, hogy a breviáriumot *Szent Ágoston* atyjukul tisztelő szerzetesek használták, akik, mivel apátjaikért is könyörögnek, csak ágostonos kanonokok lehettek. Ezekután már csak az van hátra, hogy dom *Cottineau* kitűnő munkájával a kézben⁶ utána nézzünk a *Gallia Christiana* köteteiben annak az ágostonrendi apátságnak, mely Carcassonne-tól függött. Így tudjuk meg, hogy a kódex másolásának idején, magában a székvárosban létezett egy, az Üdvözítő és Miasszonyunk tiszteletére szentelt ágostonos kanonokrendi apátság.

Miután a szövegvizsgálat elsegített a lokalizálás kérdésének megoldásához, a datálásra vonatkozólag próbáljunk a tartalomból közelebbit megtudni. A Sanctoreleban megtaláljuk az 1297-ben szenttéavatott IX. Lajos király ünnepét: ff. 323—324 „Lodouci francie regis”. Viszont hiányzik az 1312-ben véglegesen kötelezővé tett Úrnap. Ilyenformán a kódex iratásának idejét e két évszám közé szoríthatjuk.

Az elmondottak alapján megalkothatjuk a konkluziót: a Széchényi Könyvtár Clmae. 340. jelzetű kódexe, a Carcassonne-i Saint-Sauveur et Notre-Dame ágostonos kanonokrendi apátság 1297 és 1312 között készült breviáriuma.

II.

A kódexek írásával és szövegével való ismerkedés nem egyszer meglepő fordulatok elé állíthatja a középkor könyveivel foglalkozót. Azzal a kódexkutató tisztában van, hogy a betű és tartalom vallomása nem minden esetben azonos. Időbeli eltolódás — mintegy ötven év erejéig — igen könnyen lehetséges. A gyakoribb eset mégis az, hogy az előny a szöveg javára jelentkezik. Ilyen esetben az írásvidék, vagy a scriptorium archaizáló hagyományai, esetleg a

könyv jellege — illuminált kódex — kielégítő magyarázatot adhat. *Ritkábban fordul elő*, hogy „modernebb” betűformába öltöztetve mutatkozik be egy minden jel szerint régebbi szöveg. Szövegen ez esetben természetesen legkevésbé sem csak egyes szövegrészt, hanem szövegek összefüggését, konstrukcióját, a könyv részbeni, vagy teljes tartalmát értjük. A kódexkutatás ilyen esetben nehezebbé válik ugyan, de egyúttal érdekesebbé is, lévén a szöveg mindig hálásabb beszélgetőtárs, mint a szűkszavúbb írás.

A tartalom vizsgálata ugyanis az éppen előttünk levő szöveg korát megelőző időbe vezethet el és a szövegek vallatása során megismerkedhetünk a másolás alapjául szolgáló és a legtöbb esetben már elveszett könyvvel is. Ilyesfajta meghatározás természetesen inkább csak olyan kódexeknél lehetséges, melyeknél a tartalmat módosító változások időbeli elhelyezkedése elegendő pontossággal állapítható meg. Ilyenek elsősorban a liturgikus kódexek.

Ezeknek előrebocsátása után vegyük vizsgálat alá a Széchényi Könyvtár Clmae. 33. jelzetű kódexét. Másolója *Cerouabridai Miklós* pap. Róla nevezhetjük el a breviáriumot. A kódexenek különleges értéket ad az a tény, hogy a liturgiátörténeti kutatás eddigi állása szerint, az ország jelenlegi területén fellelhető legrégebbi magyar-római zsolozsmáskönyv⁸

A paleográfiai vizsgálat nem problémátikus. Nyilvánvalóan XIV. századi kéz írása, minden jel szerint a század második feléből. A „littera parisiensis” típusú gót textuális erősen „flamboyant” jellege, a tömör, sokrövidítéses betűsor, a kettőshurkos „a”, az „et” rövidítésmódja, mind erre vallanak.

Ha a datálást a szöveg alapján tesszük szóvá, a probléma kettős arcot ölt. Egyrészt ugyanis nyilvánvaló, hogy a kódex a XIV. század második felében készült. Az írás vallomása egyértelmű. Másrészt viszont a szöveg vizsgálata nem vezet el a XIV. századig. Az a különleges eset áll tehát fenn, amire előjárójában utaltam: XIV. századi betűformába öltöztetve, előttünk van egy régebbi szöveg. Ezért ró kettős kötelességet ránk a datálás, meg kell állapítani a kódex íratási idejét, de meg kell mondani a *mintakódex*, az *archetypus* keletkezésének korát is.

De lássuk a részleteket. A „terminus ante quem” az előttünk levő kódex másolásának idejére könnyen megállapítható. Az 1387-ben elrendelt Sárlos Boldogasszony ünnepe (Visitatio B. M. V.) *Miklós* pap breviáriumban még nem szerepel. Kétségtelen tehát, hogy még az említett év előtt másolta a könyvet. A „terminus post quem” megállapítása már nehezebb. *Leroquais* abbé kitűnő módszerével vegyük vizsgálat alá a *Sanctoralét*. Ennek az állandóan és dátumszerűen gazdagodó breviáriumi résznek vizsgálata, egy-egy szent, vagy más ünnep jelenlétével, vagy távolmaradásával biztos segítséget nyújt a kódex időbeli elhelyezésére.⁹ Vizsgálódásunk első eredménye az a megállapítás, hogy Miklós pap breviáriumának *Sanctoraleja*, a XIV. század liturgikus állapotaihoz képest feltűnően szűkös. Kor szerint a *Sanctoraleban* a következő rétegek különböztethetők meg. Elsősorban megtaláljuk az első, Magyarországon működött hittérítők által népszerűsített szentek officiumait: ff. 270—271: *György* (ápr. 23.), ff. 293—294: *Elek* (júl. 17.), ff. 318—319: *Egyed* (szept. 1.), ff. 334—336: *Gál* (okt. 13.), ff. 338—339: *Demeter* (okt. 26.). De nem hiányozhatott a töredékesen ránk maradt *Sanctoraléból Márton* püspök ünnepe sem, (nov. 11.). Későbbi XII—XIII. századi réteget képviselnek: ff. 253—256: *Balázs* (febr. 3.), ff. 257—260: *Dorottya* (febr. 6.), ff. 34—36: *Canterburyi Tamás* (dec. 29.),

f. 277: *Antal* „fratrum minorum” (jún. 13.), f. 303: *Domonkos* (aug. 4.), f. 333: *Ferenc* (okt. 4.), f. 272: *Petrus* „nouis martir” (ápr. 29.). A XIV. század nincs képviselve. Így hiányzik az 1323-ban szenttéavatott *Aquinoi Tamás*.

A kódex 1387 előtt készült úgy, hogy a másoló *Miklós* pap, a XIV. század megkívánta liturgikus változások figyelmen kívül hagyásával írt le egy korábbi mintaszöveget. Önként következik a kérdés, mikor írták az *archetypust*. A *Temporale* vizsgálata érdekes útbaigazítást nyújt erre vonatkozólag. A XIII. század végén gazdagodik az egyházi „időben” szereplő ünnepek sora az *Úrnapjával*. Krisztus teste ünnepének történetéből tudjuk, hogy azt 1246-ban Liègeben kezdték először megülni. Amikor azután a város volt főesperese IV. *Orbán* pápa 1264-ben az egész Egyházban kötelezővé tette az ünnep megülését, *Aquinoi Szent Tamást* bízta meg egy új ünnepi officium szerkesztésével. Ez a „rómainak” nevezett úrnap-i officium, melyet kezdő szavairól „Sacerdos in aeternum”-officiumnak is mondanak, a XIII. század végére kiszorította a régebbi „Sapientia aedificavit”-officiumot.¹⁰ Kódexünkben még ez utóbbi officium szerepel (ff. 157—161) a mindezideig *Aquinoi Tamásnak* tulajdonított „*Pange lingua*” és „*Verbum supernum*” kezdetű himnuszokkal, melyeknek szerzőségét azonban legújabbban az Aquinoi Doktortól elvitatták.¹¹ A mintakódex iratása tehát oly időre esik, mikor az *Aquinoi Tamás*-féle officium nagyobb elterjedésre még nem tett szert. A *terminus ante quem* így hozzávetőlegesen 1300 lesz. A *post quem* meghatározásánál *István* király kódexünkben szereplő (ff. 312—315) régebbi, részben prózai officiumának két verses antifónája jön segítségünkre. Ez a két antifóna ugyanis nem tartozott a Szent Király első officiumához, hanem ahhoz az újabb verses „históriáihoz”, amit 1280—1290 közt Esztergomban készítették.¹² *Miklós* pap breviáriumának mintakódexét ezek szerint 1280—1300 között írták.

A datálás kettős problémájának megoldása után ez a kérdés vár választ: melyik magyarországi egyház számára készült a mintaszöveg. A válaszadást jelentősen megkönnyíti az előbb említett tény, az archetypus másolója bár ismerte *István* király esztergomi officiumát, annak teljes átvételében, egy, a primási székétől különböző liturgikus hagyomány mégis megakadályozta. A pontosabb lokalizáláshoz közelebb segíthet a helyi liturgiákra legjellemzőbb ádventi és nagyheti responsoriumok összehasonlítása. A középkori Magyarországon eddigi tudásunk szerint három liturgikus szokás különböztethető meg Esztergom, Zágráb és a pálosok ránkmaradt misszáléi és breviáriumi alapján. Ezért *Miklós* pap breviáriumának *Radó* kitűnő katalógusában¹² is megtalálható responsoriáléját összehasonlítjuk az 1480. évi esztergomi és az 1505. évi zágrábi breviáriumok¹⁴ responsorium-soraival. A pálos breviárium sajátja a matutinumhoz mondandó himnusz, kódexünkben nincs meg, azért a remeteszerzet zsolozsmás rendjét figyelmen kívül kell hagynunk. Az alábbiakban csak a három breviárium egymáshoz való viszonyát megvilágító adatokat közlöm:

Esztergom	Cilmae. 33.	Zágráb
Ádvent I. vasárnap		
V. Resp. Audite verbum	Nox praecessit	Audite verbum
Ádvent II. vasárnap		
IV. Resp. Ciuitas Iherusalem	Ecce veniet	Ciuitas Jerusalem
V. Ecce veniet	Ciuitas Jerusalem	Ecce veniet

Ádvent III. vasárnap

III. Resp.	Suscipe verbum	Qui venturus est	Qui venturus est
IV.	Qui venturus est	Suscipe verbum	Suscipe verbum
VI.	Prope est tu	Qui venturus est	Prope est tu
IX.	Ecce radix Jesse	Docebit nos Dominus	Docebit nos Dominus

Ádvent IV. vasárnap

III.	Iuravi dicit Dominus	Non auferetur	Non auferetur
IV.	Non auferetur	Me oportet minui	Me oportet minui
VII.	Me oportet minui	Iuravi dicit	Iuravi dicit
VIII.	Intuem ni	Non discedimus	Non discedimus
XI.	Nascetur nobis	Intuemini	Intuemini

Nagycsütörtök

V	Eram quasi agnus	Judas mercator	Judas mercator
VI.	Una hora	Eram quasi agnus	Eram quasi agnus
VII.	Seniores populi	Una hora	Una hora
VIII.	Reuelabunt coeli	Sen ores populi	Seniores populi
IX.	O Juda	Reuelabunt coeli	Reuelabunt coeli

Esztergom

Cimae. 33.

Zágráb

Nagypéntek			
V.	Tenebre facte	Barrabas latro	Barrabas latro
IV.	Barrabas latro	Tenebre facte	Tenebre facte
IX.	Caligaverunt oculi	Vadis propitiator	Vadis propitiator

Nagyszombat

IX.	Sicut ouis	O mors ero	P mors ero
-----	------------	------------	------------

A responsoriálék összehasonlítása után nyilvánvaló, *Miklós* pap breviáriuma nem esztergomi és bár sok tekintetben hasonlóságot mutat a zágrábigal, nem azonos vele.

Folytassuk a kutatást a *Sanctoraleban* *András* és *Benedek* vértanuknak az esztergomi könyvektől eltérően nincs külön officiuma.¹⁵ *Achatius* és társai, „a tízezer vértanú vitéz” ünnepét hasztalan keressük, oratioját is csak később írták be.¹⁶ *Johannes Chrysostomus* ünnepe és officiuma szintén hiányzik.¹⁷ Végül, és ez a legfontosabb, *Szent Adalbert*ről, az esztergomi érsekség pátrónusáról officiumot egyáltalán nem, hanem *Szent György* ünnepén (f. 270°) csupán megemlékezést találunk.¹⁸ Ez, a liturgikus disciplina ismeretében egészen feltűnő tény teszi bizonyossá, hogy a 33. kódex mintája olyan egyház liturgikus szokása szerint készült, ahol az Esztergomtól való jogi és ritusbeli függetlenség érzése a legerősebb volt és ami nem lehetett más, mint az ország másik érseksége: Kalocsa. A kalocsai származás mellett szól a f. 41-n olvasható rubrika is: „nota quod omnis octava cum tribus psalmis et lectionibus et Responsorijs est tenenda preter Octavam Epyphanie petri et pauli et assumptionis que tenende sunt cum IX. lectionibus et Responsorijs.” Ezzel a rubrikával kapcsolatban két dolgot kell megjegyeznünk: 1. Esztergomban, mint általában a középkori magyar liturgikus szokásban az oktáva 3 leckés, 2. az oktávanak ilyen mérvű kiemelését csak a templom — székesegyház — védőszentjének, jelen esetben *Szent Péter* és *Pál* apostolok, ünnepe teszi indokolttá. Ilyen patrocíniummal Magyarországon csak egy egyházmegyében találkozunk, a kettős székhellyel rendelkező kalocsabács

érsekségben. A kalocsai székesegyház védőszentje *Nagyboldogasszony* és *Péter* apostol, a bácsié *Pál* apostol.¹⁹

A Clmae. 33. kódex, *Miklós Pap* breviáriuma, tehát a XIV. század második felében (1387 előtt) készült másolata egy 1280—1300 között írt kalocsai breviáriumnak.

Jegyzetek

- ¹ *Radó*, Polycarpe: Répertoire hymnologique des manuscrits liturgiques des bibliothèques publiques de Hongrie, Budapest, 1945. p. 7.
- ² *Battelli* Giulio, Lezioni di Paleografia. Città del Vaticano 1939². pp. 202—209
- ³ *Burnam*, John: Paleographia Iberica. I—III. Paris, 1912—1925. *Galabert*, François: Album de Paléographie et de diplomatique — Facsimilés phototypiques de documents relatifs à l'histoire du Midi de la France. Toulouse — Paris 1932. —
- ⁴ Cl. 340. ff. 270—271: „In reuelatione ss. martirum nazarii et celsi”. — ff. 195—299: „In natali ss. martirum nazarii et celsi”.
- ⁵ *Leroquais*, V. Les bréviaires manuscrits des bibliothèques publiques de France, Paris, 1933—34. Autun: T. I. pp. 73—77; 80—81, Chalon-sur-Saône: T. II. p. 86., Béziers: T. III. pp. 65—68. — Carcassonne: T. III. pp. 27—28.
- ⁶ *Dom L. H. Cottineau*: Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés. I—II. Macon, 1939. Z. I. col. 600. — Gallia Christiana. VI. 934.
- ⁷ 348 „Explicit liber psalterii per manus Nicolai sacerdotis Scriptoris de Ceronabrida Quicumque erit legens in isto breuare (!) semper sit orenê(!) deum pro me”.
- ⁸ *Radó* Polikarp szíves közlése.
- ⁹ *Leroquais* o. c. T. I. pp. LXII—LXXXIV.
- ¹⁰ *Lambot*, C.—*Fransen*, I. L'office de la Fête-Dieu primitive. Textes et mélodies retrouvées. Maredsous, 1946.
- ¹¹ *Lambot*—*Fransen*: o. c. p. 149.
- ¹² *Mezey* László: Szent István XIII. századi verses históriája. Magyar Századok. Budapest, 1948. 40—51. l.
- ¹³ *Radó* Polikarp: Libri manuscripti liturgici bibliothecarum Hungariae. Budapestini, 1947. p. 17.
- ¹⁴ *RMK*. III./i. i.; 133.
- ¹⁵ f. 293—293, csak az oratio és a lekciónk.
- ¹⁶ f. 277, marg. inf. „o(rati)o de decim (!) milia (!) militum”. m. s. XV. ine.
- ¹⁷ E két ünnep jelenlétét az esztergomi könyvekben bizonyára az magyarázza, hogy Egerben Chrysostomus és Achatius társai egyikének ereklyéjét őrizték. Az egrí Ordinarius (Impr. Venetiis. 1514. *RMK*. III./1. 197.) meg is jegyzi: Sancti iohannis chrisostomi . . . oratio sola et non plures, ex quo manus sua sacra in hac ecclesia agriensi ueneratur”. — „sanctorum decem militum martirum Est festum tabulatum. Ex quo in hac ecclesia. Agriensi habetur caput unius ex ipsis.” Eger az esztergomi érseki tartomány leggazdagabb és legnagyobb püspöksége volt. Érthető, hogy az esztergomi metropolíában liturgikus téren is éreztette hatását.
- ¹⁸ f. 270, „Ipso die (ápr. 23.) de sancto adalberto, antiphona. Gloria christo dimnino . . V. Corona aurea . . . (oratio) Omnipotens sempiterna deus qui hodierna die beatum adalbertum . . .”
- ¹⁹ *Radó* P. Libri liturgici . . . Bp. 1947. p. 14.